

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาลีลาการใช้ภาษาในนวนิยายและเรื่องสั้นของหยก บุรพา”
ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับนวนิยายและเรื่องสั้น ดังนี้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนวนิยาย

1. ความหมายของนวนิยาย
2. หลักเกณฑ์ในการพิจารณางานเขียนประเภทนวนิยาย
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษางานเขียนประเภทนวนิยาย

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสั้น

1. ความหมายของเรื่องสั้น
2. หลักเกณฑ์ในการพิจารณางานเขียนประเภทเรื่องสั้น
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษางานเขียนประเภทเรื่องสั้น

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับลีลาภาษา

1. ความหมายของลีลาภาษา
2. ประเภทของลีลาภาษา
3. วิธีการศึกษาลีลาภาษาในนวนิยายและเรื่องสั้น

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภาษา

1. ด้านการใช้คำ
2. ด้านการใช้โวหาร
3. ด้านการใช้โวหารภาพพจน์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนวนิยาย

1. ความหมายของนวนิยาย

กุหลาบ มลลิกะมาส (2517: 180) กล่าวว่า นวนิยายเป็นบันเทิงคดีที่แต่งขึ้นโดยอาศัยเค้าความจริงของชีวิตมนุษย์ แต่ไม่ใช่เรื่องจริงแท้ทีเดียว

ธวัช ปุณโณทก (2527: 87) ได้นิยามไว้ว่า “นวนิยายเป็นโครงเรื่อง จำลองจากชีวิตจริง สามารถแสดงให้เห็นเหตุผลที่ปรุงแต่งชีวิตนั้นขึ้นจากหลักความจริงทั้งปวงและมีการวิเคราะห์พฤติกรรมตามหลักจิตวิทยา ”

บุญยงค์ เกศเทศ (ม.ป.ป.: 361) กล่าวว่านวนิยาย (Novel) เป็นวรรณกรรมที่ได้รับรูปแบบจากตะวันตก แพร่หลายเข้ามาสู่ประเทศไทยในสมัยตอนปลายรัชกาลที่ 5 มีวิธีเขียนหลายแบบ แต่ไม่สามารถสรุปกฎเกณฑ์ตายตัวได้ โดยเฉพาะนิยายร่วมสมัย

ประภาศรี สีหอำไพ (2531: 97) อธิบายความหมายของนวนิยายไว้ว่า หมายถึงเรื่องสมมติ (fiction) ที่เขียนเป็นร้อยแก้ว เน้นความสมจริงตามเค้าโครงเรื่อง มีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิง จรรโลงใจผู้อ่าน มีความยาวประมาณหนึ่งหมื่นคำขึ้นไป มีตัวละครเหตุการณ์และปัญหาตามจินตนาการของผู้เขียน ถ่ายทอดความรู้สึกออกมาให้ผู้อ่านสะท้อนอารมณ์

ราชบัณฑิตยสถาน (2539: 429) ให้คำจำกัดความของ “นวนิยาย” ไว้ว่า เรื่องยาวที่แต่งขึ้นเป็นแบบร้อยแก้วจากชีวิตจริง นิทานพื้นบ้าน พื้นเมือง จินตนาการหรือประสบการณ์

สายทิพย์ นุกูลกิจ (2534 : 42) กล่าวว่า นวนิยายเป็นรูปแบบการเขียนบันเทิงคดีอย่างใหม่ เช่นเดียวกับเรื่องสั้น แต่มีขนาดยาวกว่า เพราะผู้แต่งสามารถกำหนดตัวบุคคล เหตุการณ์และสถานที่ในเรื่องได้โดยไม่จำกัดสุดแต่ผู้แต่งจะเห็นว่าเหมาะสม

จากความหมายที่กล่าวมาสรุปได้ว่า “นวนิยาย” หมายถึง งานเขียนร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดี มีความยาวไม่จำกัด เขียนขึ้นจากจินตนาการของผู้แต่ง เป็นเรื่องสมมติที่อาจมีมูลความจริงแฝงอยู่เนื้อเรื่องมีขนาดยาว มีโครงเรื่องที่ซับซ้อนและมีตัวละครหลายตัว

2. หลักเกณฑ์การพิจารณางานเขียนประเภทนวนิยาย

เจือ สตะเวทิน (2518:134) ได้เสนอแนะแนวทางในการวิจารณ์นวนิยายโดยวิจารณ์ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ความคิดของเรื่อง
2. โครงเรื่อง
3. ตัวละคร
4. ฉาก
5. บทสนทนา
6. ท่วงทำนองเขียนของผู้แต่ง

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2517: 25-32) ได้เสนอแนะแนวทางในการวิจารณ์นวนิยายไทยไว้ว่าอาจวิเคราะห์ ตามหัวข้อ ที่สรุปไว้ดังต่อไปนี้

1. โครงเรื่อง
2. เนื้อเรื่อง
3. แนวคิด
4. ตัวละคร
5. ฉาก
6. ทักษะหรือปรัชญาของผู้แต่ง
7. สำนวนภาษา
8. คุณค่าของนวนิยาย

สายทิพย์ นุกุลกิจ (2543: 194) ได้เสนอแนะแนวทางในการวิจารณ์นวนิยาย ไว้ดังนี้

1. แก่นของเรื่อง เนื้อหาและโครงเรื่อง ผู้วิจารณ์ควรอธิบายได้ว่า เป็นอย่างไร
2. ฉากและช่วงเวลา เกิดขึ้นในช่วงเวลาใด ถูกต้องตามความเป็นจริงหรือไม่ และดำเนินเรื่องไปตามลำดับเวลาหรือไม่ ฉากที่ปรากฏในเรื่องสมจริงหรือไม่และมีอิทธิพลต่อตัวละครหรือไม่ อย่างไร
3. การสร้างตัวละคร ตัวละครมีลักษณะอย่างไร ผู้แต่งมีวิธีการสร้างตัวละครให้ดูสมจริงตามธรรมชาติของมนุษย์หรือไม่
4. โครงสร้าง ควรพิจารณาว่าองค์ประกอบต่างๆ ที่สำคัญของนวนิยาย ว่ามีลักษณะประสมประสานกันอย่างไรมีเอกภาพหรือไม่
5. รูปแบบและประเภท มีรูปแบบอย่างไร รูปแบบประสมหรือรูปแบบอื่นๆ และให้พิจารณาถึงประเภทของนวนิยายด้วย
6. กลวิธีในการแต่งและสไตล์ในการแต่ง ใช้แบบใดบ้าง และเป็นการแต่งแบบสมจริงหรือแบบเพ้อฝัน
7. สารสำคัญ นวนิยายเรื่องนั้นๆ มีสารสำคัญอะไรบ้าง ในด้านที่เกี่ยวข้องกับตัวละคร ฉาก ความมุ่งหมายและเนื้อหา

กล่าวโดยสรุป การอ่านและพิจารณานวนิยายนั้น ผู้อ่านสามารถใช้หลักเกณฑ์เกี่ยวกับการอ่านและพิจารณาประเมินค่าเรื่องบนพื้นฐานของตนเอง ผู้อ่านควรพิจารณาประเมินค่านวนิยายจากประเด็นสำคัญต่อไปนี้คือ

1. วิเคราะห์รูปแบบของนวนิยาย
2. วิเคราะห์จุดมุ่งหมายในการแต่ง
3. วิเคราะห์เนื้อเรื่อง

4. วิเคราะห์ศิลปะการแต่ง
5. วิเคราะห์คุณค่าของนวนิยาย

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษางานเขียนประเภทนวนิยาย

สุวรรณ เชื้อนิล (2523) ได้ศึกษาวิเคราะห์นวนิยายเรื่องขุนศึก ของไม้เมืองเดิม สรุปผลว่า ไม้เมืองเดิมมีลีลาการเขียน คือเลือกใช้คำ สำนวนภาษา โวหาร การบรรยายและการพรรณนา ตลอดจนการใช้อุปมาอุปมัยที่เหมาะสมกับตัวละคร ส่วนสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องนั้น ไม้เมืองเดิมได้นั้นสภาพชีวิตและสังคมตลอดจนวัฒนธรรมชาวบ้านของคนไทยในชนบทให้ปรากฏออกมาอย่างชัดเจน

เพลินพิศ เทียรฆราตร (2525) ศึกษาวิเคราะห์ลีลาการใช้ภาษาและกลวิธีการแต่งนวนิยายของสุวรรณ สุคนธา ผลการศึกษาปรากฏว่า สุวรรณ สุคนธา มีลีลาการแต่งที่เรียบง่ายชัดเจน คำที่ใช้ส่วนมากเป็นภาษาปากมากกว่าภาษาเขียนที่เป็นแบบแผน ประโยคที่ใช้มีลักษณะเป็นประโยคความเดียวมากกว่าประโยคความซ้อน ภาษาในการบรรยายและพรรณนานั้นเป็นภาษาง่ายๆ สั้นๆ และมักมีความคิดเห็นส่วนตัวของผู้แต่ง สอดแทรกด้วยเสมอ ด้านสำนวนภาษามีคำตลาด คำสแลง คำติดปาก คำซ่อนเสียง คำที่สื่อสร้างความเข้าใจความหมายให้ชัดเจน การสร้างประโยคมีประธานและกริยาในประโยคชัดเจน ใช้ประโยคสั้นสลับประโยคยาว เพื่อความไพเราะสละสลวยของภาษา ใช้ภาษาง่ายๆ สั้นๆ ตรงไปตรงมา และมีการใช้สำนวนเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดภาพพจน์ด้วย ส่วนกลวิธีการแต่งมีการเล่าเรื่องหลายวิธี แต่ที่นิยมมากที่สุด คือ การให้ผู้แต่งเป็นผู้เล่าเรื่อง รองลงมาคือวิธีการให้ตัวละครในเรื่องเป็นผู้เล่า

สัมพันธ์ รุ่งระวี (2528) ศึกษาวิเคราะห์ ลีลาการแต่งนวนิยายของทมยันตี สรุปว่าทมยันตีมีความชำนาญในการเลือกสรรถ้อยคำมาใช้ในการประพันธ์นวนิยายอย่างยิ่ง ใช้คำได้เหมาะสมแก่แนวเรื่องและสถานภาพของตัวละครในเรื่องนั้นๆ นวนิยายของทมยันตีมีลักษณะถ้อยคำภาษาไทยแทบทุกประเภท ทั้งคำราชาศัพท์ คำศัพท์เฉพาะ ศัพท์ทางวิชาการ คำเก่า ภาษาปาก ภาษาสแลง คำตลาด การใช้ซ้ำคำ คำซ้อน คำติดปาก การใช้โวหารเปรียบเทียบซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของทมยันตี ที่มักนำคำที่มีลักษณะโวหารเปรียบเทียบ อันเป็นคำประพันธ์ชนิดต่างๆ ได้แก่ คำคม คำพังเพย สุภาษิต บทเพลง คำกาพย์ คำโคลง มาไว้ในนวนิยายของตนแทบทุกเรื่อง ลีลาการสร้างประโยคนั้น ทมยันตี ใช้ประโยคยาวแบบโวหารและประโยคยาวขึ้นในบทประพันธ์มากกว่าชนิด

อื่น ลีลาการใช้ภาษาในการใช้สำนวนโวหาร ได้แก่โวหารเปรียบเทียบชนิดอุปมาอุปไมย โวหารอุป
 ลักษณะ โวหารกล่าวเกินจริงและโวหารปฏิภาคพจน์ การใช้โวหารเหล่านี้สามารถสร้างขึ้นและ
 ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สมพร มั่นตะสูตร (2522) ศึกษาวิเคราะห์นวนิยายเรื่องสี่แผ่นดินและหลายชีวิต ของ
 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ผลการศึกษาค้นคว้าสรุปได้ว่า วรรณกรรมทั้งสองเรื่องมีความดีเด่นในแง่
 รูปแบบและเนื้อหา ตลอดจนลีลาการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารต่างๆ อีกทั้งมีแนวคิดทางพุทธ
 ปรัชญา ข้อคิดที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต รวมไปถึงพฤติกรรมของตัวละครเป็นไปอย่าง
 สมจริงและมีผลกระทบต่อสังคมทั้งคุณและโทษ เรื่องสี่แผ่นดินมีคุณค่าในการแสดงถึงความเป็นอยู่
 ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ในราชสำนักและสังคมชั้นสูงได้อย่างละเอียด ส่วนเรื่องหลายชีวิตมี
 คุณค่าในด้านที่สะท้อนภาพชีวิต ความเป็นอยู่และวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสามัญชน นอกจากนี้
 นวนิยายเรื่องสี่แผ่นดินและหลายชีวิตยังแสดงให้เห็นความจงรักภักดีของราษฎรที่มีต่อสถาบัน
 กษัตริย์ ซึ่งนับเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทย

อาภรณ์ ชาญชัยสกุลวัตร (2536) ศึกษาวิเคราะห์นวนิยายไทยที่ได้รับรางวัลซีไรต์ระหว่าง
 ปี 2522-2532 จำนวน 4 เรื่อง คือ เรื่องลูกอีสาน คำพิพากษา ปูนปิดทอง และดั่งสูงซุงหนัก ผล
 การศึกษาค้นคว้าสรุปว่า ด้านกลวิธีการแต่ง โครงเรื่องที่ปรากฏเด่นชัดในนวนิยายทั้งสี่เรื่อง คือ
 ความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับบุคคล และความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับสังคม แก่นเรื่อง เรื่องลูก
 อีสาน เป็นการเล่าเรื่องที่สะท้อนภาพการดำเนินชีวิตของชาวชนบทภาคอีสานที่ต้องเผชิญกับปัญหา
 ธรรมชาติที่แห้งแล้ง เรื่องคำพิพากษา เสนอแนวคิดสภาพสังคมที่เป็นจริง เรื่องปูนปิดทองสะท้อน
 ปัญหาสังคมโดยเฉพาะครอบครัวแตกแยก เรื่องดั่งสูงซุงหนัก เสนอแนวคิดเชิงปรัชญาให้ตระหนัก
 ในหน้าที่และแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน ในด้านตัวละครเรื่องลูกอีสานและเรื่องดั่งสูงซุงหนัก
 เป็นตัวละครประเภทน้อยลักษณะ ส่วนเรื่องคำพิพากษา และเรื่องปูนปิดทอง มีทั้งตัวละครประเภท
 น้อยลักษณะและหลายลักษณะ ด้านลีลาการใช้ภาษามีการใช้คำซ้ำ ซ้ำทั้งคำพยางค์เดียวและหลาย
 พยางค์ นอกจากนี้มีการใช้คำว่าแบบมีสัมผัสบางเรื่อง การใช้คำภาษาถิ่นพบมากในเรื่องลูกอีสาน
 เรื่องดั่งสูงซุงหนัก ด้านโวหารภาพพจน์ มีการใช้อุปมาโวหาร และปรากฏเด่นชัดในเรื่องลูกอีสาน
 และการใช้สัญลักษณ์ในเรื่องดั่งสูงซุงหนัก

ปิ่นวรรณ วาจาาม (2548) วิเคราะห์ลีลาภาษาในนวนิยายของ ว. วนิจัญกุล พบว่า การเขียนนวนิยายของ ว. วนิจัญกุล มีลักษณะเด่น คือ การใช้คำได้เหมาะสมแก่เนื้อเรื่องและตัวละคร นิยมใช้สำนวนไทย สุภาษิต คำพังเพย การใช้บทเพลงหรือบทกวี การใช้โวหารแสดงทัศนะ การใช้อุปมาและอุปลักษณ์ ด้านการใช้ประโยค นิยมใช้ประโยคสั้น ๆ ที่เป็นประโยคความเดียว ในส่วนที่เป็นประโยคยาวนิยมตัดคำบางส่วนให้สั้นลง ทำให้งานเขียนน่าอ่าน น่าสนใจ ชวนติดตามอีกทั้งมีโวหารที่คมคายลึกซึ้งสอดแทรกความรู้และข้อคิดที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

จากเอกสารทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้ มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องการเขียนนวนิยายสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์งานเขียนประเภทนวนิยายได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์งานเขียนประเภทนวนิยายของ หยก บุรพา

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสั้น

1. ความหมายของเรื่องสั้น

กาญจนา นาคสกุล และคณะ (2524: 141) กล่าวว่า เรื่องสั้นคือนวนิยายสั้นๆ ไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนว่าเรื่องสั้นแค่ไหนจึงเป็นเรื่องสั้น และเรื่องยาวแค่ไหนจึงเป็นนวนิยายปัจจุบันถือกันว่าเรื่องสั้นไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบ หรือกลวิธีในการแต่งที่แน่นอนตายตัว

ราชบัณฑิตยสถาน (2539: 710) ให้คำจำกัดความของ เรื่องสั้นไว้ว่า เป็นบันเทิงคดีร้อยแก้วรูปแบบหนึ่ง มีลักษณะคล้ายนวนิยายแต่สั้นกว่า โดยมีเหตุการณ์ในเรื่องและตัวละครน้อย มักจบแบบพลิกความคาดหมาย หรือจบแบบทิ้งให้คิด เช่น เรื่องสร้อยคอที่หายไป ของประเสริฐอักษร เรื่องจับตาย ของมนัส จรรยงค์ เรื่องมอม ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

สายทิพย์ นุกูลกิจ (2534: 145) กล่าวว่าเรื่องสั้นของไทยน่าจะวิวัฒนาการมาจากการเขียนประเภทนิทานแต่เดิม โดยเฉพาะนิทานที่ลงในหนังสือพิมพ์และวารสารรุ่นแรกๆ

สุภารัตน์ เสรวิวัฒน์ (2522: 4) ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องสั้นว่า

“เรื่องสั้น” แปลจากคำ Short story ในภาษาอังกฤษ มิได้หมายความว่า เป็นเรื่องราวอะไรก็ได้ที่สั้นๆ เท่านั้น หากแต่ “เรื่องสั้น” มีลักษณะอื่นๆ เฉพาะตัวที่ทำให้ต่างไปจาก“เรื่องอะไรก็ได้ที่สั้นๆ” เรื่องสั้นดำเนินเรื่องในช่วงเวลาอันสั้น มีตัวละครเด่นๆ เพียง 2-3 ตัวและเป็นเรื่องที่เสนอความคิดสำคัญเพียงอย่างเดียว

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า “เรื่องสั้น” หมายถึง งานเขียนร้อยแก้วประเภทบันเทิงคดีที่ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตก มีขนาดสั้น ใช้ตัวละครไม่มาก มีความสมจริง และมีลีลาภาษาที่ดึงดูดความสนใจ ดำเนินเรื่องด้วยความรวดเร็วและมีจุดมุ่งหมายเดียว มักจบลงอย่างคาดไม่ถึง

2. หลักเกณฑ์การพิจารณางานเขียนประเภทเรื่องสั้น

กุหลาบ มลลิกะมาส (2522: 78-107) เสนอเกณฑ์ในการวิเคราะห์ และประเมินค่าเรื่องสั้นไว้ว่า ในการวิเคราะห์เรื่องสั้นนั้น อาจจะวิเคราะห์ออกเป็นส่วนต่างๆ ตามองค์ประกอบของวรรณกรรม สรุปได้ดังนี้

1. โครงเรื่อง การวิเคราะห์โครงเรื่องควรพิจารณาตามขั้นตอนต่อไปนี้

- 1.1 การอธิบายถึงสถานการณ์ตอนเปิดเรื่อง
- 1.2 ปัญหาเริ่มปรากฏ
- 1.3 การขยายตัวคลี่คลายของปัญหา
- 1.4 การที่ปัญหาได้รับการแก้ไข
- 1.5 การคลี่คลายเข้าสู่จุดจบ
- 1.6 จุดจบของปัญหา

2. แก่นเรื่อง ผู้ศึกษาควรพิจารณาให้เห็นแก่นของเรื่องนั้นๆ และสามารถประเมินค่าได้ว่า

- 2.1 แก่นเรื่องสมจริง
- 2.2 ผู้แต่งสามารถแสดงลักษณะของมนุษย์ได้ชัดเจนแจ่มแจ้งหรือไม่
- 2.3 แก่นของเรื่องนั้นเป็นไปในทำนองสร้างสรรค์ หรือช่วยให้เกิดความรู้ ความ

เข้าใจในชีวิตและโลกเพียงใด

3. นาก ผู้ศึกษาควรพิจารณาว่านากมีความถูกต้องชัดเจนหรือไม่ และมีการใช้นากเป็นส่วนประกอบในการดำเนินเรื่องหรือไม่

4. ตัวละครและบทสนทนา ผู้ศึกษาควรพิจารณาว่าเป็นตัวละครประเภทใด ส่วนบทสนทนาควรพิจารณาว่าผู้แต่งนิยมใช้วิธีการอย่างไร

5. กลวิธีในการแต่ง ผู้ศึกษาควรพิจารณาว่ากลวิธีที่ผู้แต่งนำมาใช้มีแง่มุมต่างกันอย่างไร

6. ท่วงทำนองการแต่ง ผู้ศึกษาอาจสังเกตท่วงทำนองการแต่ง ของนักเขียนแต่ละคนจากการเลือกใช้คำ สำนวนโวหาร ลักษณะโครงสร้างของประโยค

7. หางเสียงของผู้แต่ง ผู้ศึกษาอาจพิจารณาถึงทัศนคติหรือท่าทีของผู้แต่งที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด

8. แนวคิดหรือปรัชญาในการแต่ง ผู้ศึกษาควรพิจารณาให้เห็นความกลมกลืนระหว่างเจตนากับปรัชญาในการแต่ง ถ้าสอดคล้องกันจะส่งเสริมให้วรรณกรรมนั้นมีเอกภาพเด่นชัดขึ้น

สายทิพย์ นุกูลกิจ (2543: 167-169) ได้เสนอแนวทางในการอ่านและพิจารณาประเมินค่าเรื่องสั้นว่าผู้ศึกษาควรพิจารณาประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

1. วิเคราะห์รูปแบบของเรื่องสั้นว่ามีรูปแบบการเขียนแบบใด เป็นแบบเก่าที่นิยมใช้ เหตุการณ์ เป็นหลัก หรือแบบใหม่ที่นิยมใช้ความรู้สึกของตัวละครที่มีต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นหลัก เรื่องสั้นที่ยึดเหตุการณ์เป็นหลัก หรือเรื่องสั้นประเภทที่มีโครงเรื่องนั้นมีแนวการเขียนในด้านใดมากที่สุด

2. วิเคราะห์จุดมุ่งหมายในการแต่ง ผู้แต่งย่อมมีเจตนาที่จะแสดงถึงอะไรสักอย่างหนึ่งเสมอ ผู้วิจารณ์ต้องพิจารณาแนวคิดที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่องหรือไม่

3. วิเคราะห์เนื้อเรื่อง ผู้ศึกษาควรพิจารณาว่าองค์ประกอบของเรื่องสั้นมีความสมจริงมากน้อยเพียงใด

3.1 วิเคราะห์โครงเรื่อง ปมของเรื่องคืออะไร จุดสุดยอดของเรื่องอยู่ตรงไหน

3.2 วิเคราะห์ตัวละคร ตัวละครใดเป็นตัวเอก ตัวใดเป็นตัวประกอบ และวิเคราะห์ลักษณะนิสัยได้ว่ามีอุปนิสัยคงที่หรือไม่

3.3 วิเคราะห์บทสนทนา คำพูดของตัวละครสอดคล้องกับบุคลิกของตัวละครหรือไม่ และมีความสมจริงหรือไม่

3.4 วิเคราะห์ฉาก สถานที่และเวลาที่เกิดเรื่องนั้นๆ ผู้แต่งพรรณนาฉากได้ถูกต้องชัดเจนสมจริงหรือไม่

3.5 วิเคราะห์บรรยากาศ ดูสมจริงสอดคล้องกับฉากหรือไม่

3.6 วิเคราะห์แก่นเรื่อง หาจุดมุ่งหมายที่ผู้แต่งต้องการสื่อไปยังผู้อ่าน

4. วิเคราะห์ กลวิธีการแต่ง มีลักษณะเด่น แปลก น่าสนใจอย่างไร

5. วิเคราะห์ท่วงทำนองการแต่ง พิจารณาการใช้คำ สำนวนโวหารและทัศนคติ

6. วิเคราะห์คุณค่าของเรื่องสั้น ผู้อ่านได้รับความสนุกสนาน ได้แนวคิด หรือไม่

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสั้น

ประทีป เหมือนนิล (2523) ได้ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสั้นของ มนัส จรรยงค์ ได้ข้อสรุปว่า นิยมสร้างโครงเรื่องด้วยการบรรยายจาก ตัวละคร หรือบรรยายเหตุการณ์ต่างๆ ที่เป็นปมปัญหาหรือแนวคิดสำคัญ เพื่อนำเข้าสู่เรื่องอย่างรวดเร็ว แล้วใช้ความขัดแย้งเกี่ยวกับการชิงรักหักสวาท การแก้แค้น การหลอกลวง โดยผู้ประพันธ์เป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริงและปิดเรื่องแบบเศร้า ตัวละครเป็นชาวบ้านในชนบทที่แสดงพฤติกรรมอย่างสมจริง การใช้สำนวนภาษาง่ายๆ ขณะเดียวกันก็แสดงโลกทัศน์ในเรื่องกฎแห่งกรรม และปัญหาสังคมชนบท เป็นที่สังเกตว่าชีวประวัติและบุคลิกภาพของ มนัส จรรยงค์ มีอิทธิพลปรากฏอยู่ในเรื่องของเขอย่างชัดเจน

ประกิจ จันตะเกียน (2524) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องสั้นของ อาจินต์ ปัญจพวรรณ์ ได้ข้อสรุปว่า นิยมเสนอเรื่องด้วยการเล่าเรื่องซึ่งส่วนใหญ่เป็นประสบการณ์ชีวิตของตนเอง สร้างโครงเรื่องด้วยการบรรยายฉากหรือบรรยายตัวละครเพื่อนำเข้าสู่เรื่อง แล้วใช้ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ โดยให้ตัวละครที่ใกล้ชิดเหตุการณ์เป็นผู้เล่าเรื่องหรือผู้แต่งเล่าเรื่องเอง โดยทำเป็นรู้แจ้งเห็นจริงและปิดเรื่องแบบหักมุม ตัวละครมีลักษณะสมจริงและได้สอดแทรกอารมณ์ขันไว้เสมอ แสดงให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับชีวิตและสังคมแสดงค่านิยมของบุคคลที่ปรากฏชื่อในเรื่อง ให้แง่คิดด้านมนุษยธรรม เรื่องสั้นเกือบทุกเรื่องให้ข้อคิดอันเป็นสารประโยชน์ช่วยให้ผู้อ่านมองโลกในแง่ดีและเข้าใจชีวิตมนุษย์มากขึ้น

วาสนา ไชยรัตน์ (2534) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องสั้นของ สุรัชย์ จันทิมารร ผลการศึกษาสรุปได้ว่า มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง คือ มีโครงเรื่องส่วนใหญ่เป็นความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร ดำเนินเรื่องโดยใช้ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ ใช้วิธีการเล่าเรื่องแบบผู้ประพันธ์เป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริง และผู้ประพันธ์เป็นผู้สังเกตการณ์มากกว่า ฉากและบรรยายฉากส่วนใหญ่เป็นสภาพสังคมเมืองหลวง ด้านท่วงทำนองการแต่ง ได้ใช้คำซ้ำ คำภาษาถิ่น คำภาษาต่างประเทศ ใช้สำนวนโวหารแบบเรียบๆ สอดคล้องกับตัวละครและเนื้อเรื่องก่อให้เกิดภาพพจน์และอารมณ์สะท้อนใจแก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี ในด้านแนวคิด มุ่งเสนอปัญหาต่างๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง การศึกษา ความเชื่อ

สุรัชย์ ดิ่งสมบูรณ์ (2535) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องสั้นของ ประมวล อุณหภูม ได้ข้อสรุปว่า โครงเรื่องส่วนใหญ่จะดำเนินเรื่องตามปฏิทินใช้ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์เป็นสำคัญ ปิดเรื่องด้วยการพลิกความคาดหมาย ตัวละครที่ปรากฏมีทั้งตัวละครที่เป็นมนุษย์ ตัวละครที่เทียบเท่ามนุษย์ และตัวละครที่เป็นสัตว์ บทสนทนาช่วยดำเนินเรื่อง เสนอตัวละคร เสนอแนวคิดต่างๆ

ปิยะมาศ กาญจนเรืองโรจน์ (2542) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องสั้นของ ดำรง อารีกุล พบในด้านกลวิธีการเขียนผู้เขียนวางโครงเรื่องชนิดผูกปมปัญหามากที่สุด รองลงมาเป็นโครงเรื่องชนิดเน้นตัวละครที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว โครงเรื่องชนิดเน้นแนวคิดทางสังคมและปัญหาสิ่งแวดล้อม และโครงเรื่องชนิดเน้นบรรยายฉากและสถานที่อันตื่นตื้น ชุลมุนวุ่นวาย ด้านการสร้างตัวละครมีทั้งวัยรุ่นที่เป็นนักศึกษา และผู้ใหญ่วัยทำงาน เป็นตัวละครที่มีแบบสมจริงมากที่สุด ด้านฉากที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นแหล่งชุมชน ด้านกลวิธีการนำเสนอพบ 3 แบบ คือ ใช้วิธีการเล่าเรื่อง ใช้บทสนทนา และใช้ฉาก

เล็กดา วงศ์ตันหิน (2542) ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องสั้นของ ไพฑูรย์ ัญญา พบว่ามีการตั้งชื่อเรื่อง วางโครงเรื่อง กำหนดแก่นเรื่อง สร้างตัวละคร ใช้บทสนทนา และใช้นาม หรือ บรรยายภาพที่เหมาะสม การใช้ภาษาในเรื่องมีลักษณะเด่นคือ คำและสำนวนโวหารในบทบรรยายและบทสนทนาสามารถโน้มน้าวอารมณ์ความรู้สึก และสร้างจินตภาพได้ดี ผู้แต่งใช้คำจำแนกได้ 12 ประเภทได้แก่ คำที่แสดงอาการ คำที่แสดงลักษณะ คำที่แสดงอารมณ์ คำที่แสดงการเคลื่อนไหว คำที่แสดงเสียง คำซ้อน คำซ้ำ คำภาษาถิ่น คำยืมจากภาษาอังกฤษ คำสลับ หรือ คำหยาบ คำที่มีความหมายแฝง และคำที่ทำให้เกิดจินตภาพ ส่วนเนื้อเรื่องสะท้อนให้เห็นสภาพปัญหาของชนบทไทย

วีรรัตน์ เวทีประสิทธิ์ (2543) วิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสั้นของหยก บุรพา พบว่าหยก บุรพาสามารถเลือกใช้ถ้อยคำภาษา สำนวนโวหาร และภาพพจน์ได้อย่างสละสลวยลึกซึ้ง เหมาะสมกับเรื่องราวเหตุการณ์ ตรงกับนิสัยของตัวละคร การใช้ภาษาของผู้เขียนสามารถสื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพของตัวละคร บรรยายภาพของเรื่องและสถานที่ต่าง ๆ ได้ชัดเจน ทำให้เรื่องราวมีสีสันที่น่าสนใจให้อรรถรสทางภาษาแก่ผู้อ่าน สร้างความเข้าใจ ชวนให้ติดตาม จึงกล่าวได้ว่าศิลปะการประพันธ์ของหยก บุรพา มีส่วนทำให้เรื่องสั้นได้รับความนิยมจากผู้อ่านอยู่ไม่น้อย

เอกสารทั้งหมดที่กล่าวมาสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา วิเคราะห์งานเขียนประเภทเรื่องสั้นได้เป็นอย่างดี

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับลีลาภาษา

1. ความหมายของลีลาภาษา

เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาเพื่อการสื่อสารของ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2530: 299) ให้ความหมายของคำว่า ลีลา (Style) หมายถึง ลักษณะการใช้ภาษา หรือสำนวนโวหารของแต่ละคนหรือแต่ละสถานการณ์ ลีลาภาษาของแต่ละคนจะไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนความสามารถเฉพาะตัว นักเขียนหรือนักพูดที่ได้รับความนิยมจากประชาชน จะเป็นผู้ที่มีลีลาภาษาเฉพาะตัวที่ดีเด่น

กุหลาบ มลลิกะมาส (2542: 21) ให้ความหมายของคำว่า สีสัหรือสไตล์ (Style) ว่าหมายถึง ท่วงทำนองแต่งที่แสดงออกเป็นลักษณะเฉพาะตัวของผู้แต่งแต่ละคน ผู้แต่งต่างก็มีแบบของตนเอง ปรากฏอยู่ซ้ำๆ จนสรุปได้ว่า การเขียนแบบนี้สำนวนนี้เป็นของใคร ผู้แต่งมีวิธีการวางลำดับเนื้อเรื่อง การเลือกใช้ถ้อยคำ ประโยค วรรคตอนหรือแสดงแนวความคิดอันเป็นลักษณะของตน

กาญจนา นาคสกุล และคณะ (2524: 178) กล่าวว่า สไตล์ (Style) คือ ท่วงทีการแสดงออกเป็นแนวนัดของนักเขียนคนหนึ่งๆ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นโดยจงใจ หรืออาจไม่จงใจก็ได้ การเล่นคำ การเล่นเสียงการสร้างรูปประโยค และการใช้สำนวนโวหารถือได้ว่าเป็นเรื่องของท่วงทีการแสดงออกโดยตรง

เปลื้อง ณ นคร (2535: 63-64) ได้กล่าวถึงความหมายของสำนวนภาษาไว้ว่า สำนวนหรือสไตล์ แปลอย่างง่ายที่สุดก็ว่า “แบบ” ได้แก่ รูปทรงหรือลักษณะเฉพาะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บางคนแปลคำสไตล์ว่า แบบเขียนบ้าง ทำนองเขียนบ้าง ท่วงทำนองบ้าง เดิมเราใช้คำง่ายๆ ว่าฝีปาก การเขียนหนังสือต่างก็มีแบบของตัวเองโดยเฉพาะ สำนวนของใครก็ของคนนั้น จะเลียนใครหรือให้ใครเลียนไม่ได้ ถ้าจะให้คำจำกัดความอย่างสั้นที่สุดของคำว่า สำนวน ก็คือ วิธีแสดงความคิด

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2539: 209) ได้ให้ความหมายของลีลาการเขียน(Style)ไว้ว่า หมายถึงแนวทางที่นักเขียนเลือกใช้ และเรียบเรียงถ้อยคำเพื่อที่จะแสดงความคิด หรือแก่นเรื่อง ลีลาการเขียนเกิดจากการเลือกใช้คำ ประโยค วลี หรือการใช้ภาษาในเชิงความเปรียบ

ศิวกันท์ ปทุมสูติ (2540: 56) กล่าวว่า ท่วงทำนองแต่ง (Style) คือลีลาในการเขียนของนักเขียนแต่ละคน ผู้อ่านสามารถจับลีลาได้เมื่อได้อ่านหรือศึกษาพิจารณางานเขียนของนักเขียนคนหนึ่งอย่างต่อเนื่องและอย่างสังเกตพินิจพิเคราะห์

2. ประเภทของลีลาภาษา

เอกสารชุดวิชาภาษาเพื่อการสื่อสารของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2534: 299) แบ่งประเภทของภาษาตามสื่อต่างๆ ดังนี้

1. ภาษาสารัตถคดี
2. ภาษาบันเทิงคดี
3. ภาษาข่าว
4. ภาษาหนังสือพิมพ์และนิตยสาร
5. ภาษาวิทยุกระจายเสียง
6. ภาษาภาพยนตร์และวิทยุโทรทัศน์
7. ภาษาโฆษณาและประชาสัมพันธ์
8. ภาษาเพื่อกิจธุระ
9. ภาษาแปล

3. วิธีการศึกษาลีลาภาษาในนวนิยายและเรื่องสั้น

เจือ สตะเวทิน (2518: 141) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการศึกษาลีลาการใช้ภาษาในการแต่งนวนิยายไว้ว่า ต้องศึกษาเรื่องต่อไปนี้

1. การเลือกคำ
2. โครงสร้างของประโยคและการผันแปร
3. ถ้อยคำสำนวนที่เกี่ยวกับความคิดฝัน
4. อุปมาอุปไมยที่ชวนให้เกิดภาพในใจ
5. จังหวะจะโคน
6. ความสัมพันธ์
7. การย้ำความการเน้นความ
8. การจัดลำดับความคิด

สัญญา สังขพันธานนท์ (2539: 209-214) กล่าวว่า ในการวิเคราะห์และประเมินค่าลีลาการเขียนของนักเขียนแต่ละคนสามารถทำได้โดยการศึกษาลักษณะและองค์ประกอบของลีลาการใช้ภาษา ดังนี้

1. การใช้ถ้อยคำ (Diction)

สิ่งที่ควรสังเกตก็คือ ผู้แต่งมีลักษณะการใช้ภาษาอย่างไร และใช้ด้วยเหตุผลใด ลักษณะของการใช้ถ้อยคำ มีดังนี้

1.1 การใช้คำที่มีความหมายตรง ได้แก่ การใช้คำที่มีความหมายตรงตามพจนานุกรม การใช้คำประเภทนี้เข้าใจง่าย เพราะเป็นความหมายที่ทราบกันดีอยู่แล้ว สิ่งที่ต้องพิจารณาก็คือ ผู้เขียนใช้คำได้ตรงเหมาะสมแก่นื้อเรื่อง บรรยากาศและตัวละครมากน้อยเพียงใด

1.2 การใช้คำที่มีความหมายแฝง หมายถึงคำๆ นั้นนอกจากจะมีความหมายตรงตามพจนานุกรมแล้วยังมีความหมายอย่างอื่นแฝงอยู่ด้วย เช่น คำว่า กิน ในความหมายตรงก็คือ การเอาของเข้าปากแล้วเคี้ยวกลืน ส่วนความหมายแฝง อาจ หมายถึง การโกงกินและฉ้อราษฎร์บังหลวง ในการพิจารณาคำที่มีความหมายแฝงต้องดูบริบทหรือข้อความแวดล้อมควบคู่กันไปด้วย จึงจะช่วยให้เข้าใจความหมายชัดเจนขึ้น

1.3 การใช้คำซ้อน เป็นวิธีที่ช่วยไขความให้ชัดเจน และเพิ่มน้ำหนักของความหมายให้หนักแน่นยิ่งขึ้น ทั้งยังก่อให้เกิดความรู้สึกและสร้างจินตนาการแก่ผู้อ่านอีกด้วย

1.4 การซ้ำคำ นักเขียนบางคนเจตนาที่จะใช้คำซ้ำเพื่อเน้นข้อความและความหมายให้หนักแน่นยิ่งขึ้น

2. การใช้ความเปรียบ (Imagery)

ความเปรียบ (Imagery) หรือภาพพจน์ (Figures of Speech) เป็นลักษณะของการใช้ถ้อยคำเพื่อสร้างพลังในการสื่อสาร ซึ่งผู้แต่งจงใจสร้างขึ้นให้แตกต่างไปจากโครงสร้างของความหมายหรือการเรียงลำดับคำของภาษาโดยปกติ ด้วยจุดประสงค์เพื่อสร้างพลังในการแสดงออกและสร้างจินตภาพแก่ผู้อ่าน

2.1 การใช้อุปมา (Simile) ได้แก่การเปรียบว่าสิ่งหนึ่งเหมือนกับสิ่งหนึ่งด้วยจุดประสงค์ที่จะแสดงหรืออธิบายของสิ่งนั้นๆ และมีคำแสดงการเปรียบเทียบปรากฏอยู่ เช่น เหมือน ราวกับ ดัง ราวกับว่า

2.2 การใช้อุปลักษณ์ (Metaphor) หรือความเปรียบอิงแนวเทียบ หมายถึงความเปรียบแสดงลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยกล่าวถึงอีกสิ่งหนึ่งแทน เพื่ออิงความหมายของสิ่งนั้นโยงไปถึงเรื่องที่ต้องการจะอธิบาย

2.3 การใช้สัญลักษณ์ (Symbol) เป็นความเปรียบในอีกลักษณะหนึ่งแต่มีความซับซ้อนมากกว่าความเปรียบประเภทอื่น

3. การใช้ประโยคหรือวากยสัมพันธ์ (Syntax)

การใช้ประโยคหรือวากยสัมพันธ์ คือการเรียบเรียงถ้อยคำที่ได้ใจความสมบูรณ์และมีผลต่อการสื่อความหมาย นับเป็นการใช้ภาษาในอีกลักษณะหนึ่งที่แสดงให้เห็นลีลาการเขียนได้เป็นอย่างดี นักเขียนบางคนนิยมใช้ประโยคสั้นๆ ใจความเดียว แต่บางคนนิยมใช้ประโยคยาวมีความขยายอย่างซับซ้อน หรือบางคนใช้ประโยคทั้งสองแบบผสมกัน สิ่งที่ต้องพิจารณาในการศึกษาลักษณะของประโยคในงานเขียน คือ ผู้เขียนนิยมใช้รูปประโยคแบบใด และรูปประโยคดังกล่าวช่วยสร้างบรรยากาศและอารมณ์ของเรื่องได้มากน้อยเพียงไร

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภาษา

1. ด้านการใช้คำ

ชำนาญ รอดเหตุภัย (2522: 70) กล่าวว่า คำเป็นสิ่งที่มียุทธูปถัมภ์มากในการใช้ภาษา อาจก่อให้เกิดความรู้สึกกระทบกระเทือนอารมณ์ผู้ฟังหรือผู้อ่านได้อย่างรุนแรง บางครั้งปลูกเร้ามโนคติให้บังเกิดความอึดอัด กระทบกระเทือนใจ บางครั้งอาจให้ความรู้สึกสดชื่น กระชุ่มกระชวย ในขณะที่บางครั้งอาจทำให้เกิดความเศร้าสะเทือนใจ คำให้ทั้งความรู้สึกที่เป็นสุข และความปวดร้าวทุกข์ระทม นักเขียนที่ประสบความสำเร็จในการสร้างสรรค์ผลงานล้วนแต่เป็นผู้ที่มีความสามารถในการเลือกสรรคำมาใช้ที่เหมาะสมทำให้เป็นที่ประทับใจแก่ผู้อ่าน

การที่จะสามารถวิเคราะห์วิจารณ์การใช้คำในภาษาไทยได้อย่างถูกต้องนั้น ผู้ศึกษาควรต้องรู้จักอุปนิสัยของคำพร้อมทั้งคุณสมบัติของคำเหล่านั้นให้ชัดเจน

ประเภทของคำ

คำที่ใช้ในทางประพันธ์ศาสตร์จำแนกเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

1. คำมีความหมายโดยตรง หมายถึง คำที่มีความหมายตรงตามพจนานุกรม เหมาะสำหรับการใช้ในการเขียนที่ต้องการภาษาระดับแบบแผน อาจใช้ได้กับงานเขียนและงานพูดทั่วไป นับว่าเป็นการใช้ภาษาที่เป็นพื้นฐานตามปกติ เช่น

กิน	หมายความว่า	เคี้ยวกลืน กลืน
อนุ	หมายความว่า	น้อย ตาม ภายหลัง
ซัดซ้าย	หมายความว่า	เบียดไปทางซ้ายมือ
แมงดา	หมายความว่า	แมลงชนิดหนึ่งมีกลิ่นฉุน
เด็ก	หมายความว่า	ผู้เยาว์

2. คำที่มีความหมายโดยนัย หมายถึง ความหมายที่แฝงอยู่ เป็นความหมายที่เกิดจากสัมพันธภาพ ต้องมีบริบทเป็นเครื่องกำกับและชวนให้คิดไปถึงความหมายอย่างอื่น นอกเหนือไปจากความหมายโดยตรงตามปกติ คำในข้อ 1 มีความหมายโดยนัยดังนี้

กิน	หมายความว่า	โก่ง เช่น กินจอบกินเสียม
อนุ	หมายความว่า	เมียน้อย
ชิดซ้าย	หมายความว่า	ยอมแพ้
แมงดา	หมายความว่า	ชายที่หากินกับหญิงโสเภณี
เด็ก	หมายความว่า	หญิงโสเภณี ลูกน้อง

คำที่มีความหมายโดยนัยให้รสชาติดีกว่าคำที่ใช้ตามความหมายโดยตรง เหมาะสำหรับงานเขียนที่ต้องการภาษาระดับกึ่งแบบแผน และภาษาปาก เช่น งานเขียนประเภทบันเทิงคดี

3. คำแสดงอารมณ์ หมายถึงคำที่เป็นเสียงอันเกิดจากอารมณ์สะท้อนใจของมนุษย์ เช่น โธ่ โธ่เอ๋ย อนิจจา เฮ้อ เฮ้ย โอ๊ย โอ๊ย ฯลฯ คำประเภทนี้อยู่ในระดับภาษาปาก เหมาะกับงานเขียนบันเทิงคดีต่างๆ

4. คำเลียนเสียงธรรมชาติ เช่น หวือ หวอ ปัง ปัง เพี้ยง เปรี๊ยะ โพละ ผัวะ ฉับ คำเหล่านี้ให้ความรู้สึกที่สมจริง ช่วยให้เกิดความรู้สึกนึกคิด และกระตุ้นให้เกิดจินตภาพ เหมาะสำหรับงานเขียนที่ต้องการภาษากึ่งแบบแผนและภาษาปาก

5. คำมีศักดิ์ หมายถึง คำที่ให้ความรู้สึกอันสูงส่งกว่าคำธรรมดาทั่วไป รวมทั้งคำราชาศัพท์ เหมาะกับงานเขียนทั่วไปซึ่งต้องใช้ให้สอดคล้องกับเนื้อความ เช่น

คำธรรมดาหรือคำตลาด	คำมีศักดิ์
ดิน	เท้า พระบาท
หัว กบาล	ศรีษะ พระเศียร
กิน	รับประทาน เสวย
หัวเราะ	แย้มสรวล
เมีย	ภรรยา เพื่อนใจ
เดิน	ดำเนิน ยุรยาตร กระโดด

6. คำรูปธรรม หมายถึงคำที่ให้ความหมายและความเข้าใจในทางรูปร่าง หรือในทางที่สัมผัสได้ด้วยประสาททั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้นและกาย เช่น คำ เปรี๊ยะ หอม หวาน เย็น นับเป็นภาษาที่สื่อความหมายได้ดีที่สุด ใช้ได้กับงานเขียนทั่วไป

7. คำนามธรรม หมายถึงคำที่ให้ความหมายทางความคิด หรือเป็นคำที่รับความหมายได้ทางประสาทที่ 6 คือทางใจ เช่น ความดี ความรัก ความเกลียด บาป บุญ คุณ โทษ ใช้กับงานเขียนทั่วไป

8. ศัพท์บัญญัติหรือศัพท์เทคนิค เป็นคำที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้ในการกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง ใช้ได้กับงานเขียนทุกชนิด โดยเฉพาะงานเขียนที่เป็นแบบแผน เช่น ประชาธิปไตย รัฐสภา รัฐมนตรี ประสพการณ์ วัฒนธรรม ศิลปิน ปฎิวัติ ปฎิรูป สหภาพ ฯลฯ

9. คำเฉพาะกลุ่ม หมายถึง คำที่บุคคลแต่ละกลุ่มคิดขึ้นใช้กันภายในกลุ่มของตน สื่อความหมายเข้าใจได้ดีเฉพาะคนในวงการเดียวกันเท่านั้น คนอื่นมักจะไม่เข้าใจนอกจากตั้งใจศึกษาเท่านั้น เช่น สายบัว โดด คำโง่ ทำประตู่

10. คำสแลงหรือคำคะนองหมายถึง คำที่ใช้ให้วิปลาสคลาดเคลื่อนไปจากปกติในด้านใดด้านหนึ่ง อาจเป็นด้านเสียง การเขียน และความหมาย เช่น ยากส์ หย่อย เซ้ง เค็น ไม่สน คำประเภทนี้เหมาะสำหรับใช้ในงานเขียนที่ไม่ต้องการความประณีต

11. คำภาษาตลาด หมายถึง คำที่เป็นภาษาพูดของคนทั่วไปโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องเหมาะสม แต่สามารถสื่อความหมายกันได้เป็นอย่างดี เช่น ชีซ่า ลุ้น กิโด้ โรงพัก ป๊อป ในหลวง คุณนาย เมียน้อย

คำประเภทนี้เหมาะสำหรับงานเขียนที่ไม่เป็นแบบแผน เช่น นวนิยายและเรื่องสั้น ทำให้ตัวละครมีลักษณะสมจริงมากยิ่งขึ้น

12. คำคำหรือคำหยาบ เช่น คำคำ คำสบถสาบาน และคำเลียดสิที่สื่อไปในทางหยาบคาย ในข้อเขียนบางประเภท เช่นนวนิยาย และเรื่องสั้น ผู้เขียนต้องการที่จะใช้คำหยาบเพื่อให้มีรสชาติถึงบทบาที่ยิ่งขึ้น และได้พยายามหลีกเลี่ยงไม่เขียนออกมาตรงๆ เช่น

ไอ้ลืบห...เหี้ย...แม่งมึงนะซี

13. คำภาษาถิ่น หมายถึง คำที่ใช้กันตามท้องถิ่นต่างๆ มีลักษณะที่แตกต่างไปจากภาษากลาง ในการเขียนอาจใช้ภาษาถิ่นได้บ้างในงานเขียนประเภทบันเทิงคดี

14. คำภาษาต่างประเทศ ภาษาไทยปัจจุบันมีคำจากภาษาต่างประเทศเข้ามาปะปนอยู่ด้วยจำนวนมาก บางคำเข้ามาใช้อยู่ในภาษาไทยนานจนดูเหมือนเป็นคำไทย และไม่สามารถหาคำไทยที่เหมาะสมมาใช้แทนได้ แต่ถ้าไม่มีความจำเป็นต้องใช้ทับศัพท์ภาษาต่างประเทศเพราะมีคำไทยที่เหมาะสมอยู่แล้ว ก็ควรพยายามหลีกเลี่ยงให้มากที่สุด โดยเฉพาะการทับศัพท์ภาษาอังกฤษ เช่น ก๊วยเตี๋ยว ตะหลิว ห้างร้าน แชมเปียน แก๊ส โซดา ฯลฯ

15. คำภาษาหนังสือพิมพ์ หมายถึง คำที่นักหนังสือพิมพ์สร้างขึ้นใช้เพื่อให้เกิดความตื่นเต้น เร้าความสนใจผู้อ่าน บางครั้งขาดความพินิจพิเคราะห์ว่าเป็นภาษาที่เหมาะสมหรือไม่ เนื่องจากรีบร้อนพิมพ์ออกมาให้ทันการจำหน่าย เช่น เรียบร้อยโรงเรียนจีน ประชาธิปไตยครึ่งใบ ฯลฯ

16. คำภาษาพาณิชย หมายถึง คำที่ใช้ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ เพื่อให้สะดุดความสนใจ บางครั้งก็ผิดลักษณะการใช้ภาษาที่ดี ก่อให้เกิดปัญหาแก่ครูภาษาไทยต้องคอยติดตามแก้ไขภาษาของนักเรียน เช่น เหนือชั้นกว่า จิวแต่แจ้ว เซ็งกะเด๊ะ หย่อยยออย่าให้เซด

17. คำพวน หมายถึง คำที่เมื่ออ่านย้อนกลับสลับสระกันแล้ว จะได้คำที่มีความหมายใหม่เกิดขึ้น บางครั้งได้คำที่มีความหมายไปในทางหยาบคาย ซึ่งไม่เหมาะที่จะนำมาใช้พูด หรือเขียน เช่น กากินจี๋หมู หมาตาย แหกคอด

18. คำล้อเลียนภาษาต่างประเทศ คนไทยส่วนใหญ่มักมีอาการฉันทัน ในการใช้ภาษาเรามักนำคำที่เป็นภาษาต่างประเทศซึ่งมีเสียงใกล้เคียงกับคำในภาษาไทยมาเปลี่ยนแปลงเสียงใหม่ให้กลายเป็นคำไทย หรือบางทีก็นำมาพูดทับศัพท์เพื่อให้เกิดอารมณ์ขัน เช่น ที ฮู ทีอิท เวอร์กัมพูแบบง่อก เด็ดสะมอเลย์ คำเหล่านี้ไม่ควรนำมาใช้พูดหรือเขียนในลักษณะที่เป็นกึ่งแบบแผนและแบบแผน นอกจากในงานเขียนที่ต้องการความบันเทิง

19. คำย่อ หมายถึง คำที่เขียนอย่างย่อเพื่อประหยัดยอคำหรือทำให้ไม่เปลืองเนื้อที่ในการเขียนหรือพิมพ์ คำยอมี 2 ลักษณะ อย่างหนึ่งเป็นการพูดสั้นๆ ละไว้ในฐานที่เข้าใจ เช่น

สะพานพุทธ นายกฯ ท่านรองฯ เมืองกาญจน์ จุฬาฯ สหรัฐ ฯลฯ อีกอย่างหนึ่งเป็นการย่อโดยใช้ตัวพยัญชนะต้นแล้วเติมจุด การเติมจุดก่อนข้างสับสน คือไม่มีหลักยึดที่แน่นอน เช่น สวญ. สน. ผอ.ร.ร. สนง. ในการใช้ภาษาจึงไม่ควรใช้คำประเภทนี้ เว้นแต่คำที่แพร่หลายรู้จักกันมาเป็นอย่างดีแล้ว เช่น พ.ศ. ศ.ค.ศ. ม.ร.ว. น.ศ. ฯลฯ

20. คำเลียนเสียงพูด หมายถึงคำที่เขียนถ่ายออกมาให้เหมือนกับเสียงพูด บางครั้งมีลักษณะเล่นลิ้น ทำให้เขียนผิดแปลกตามไปด้วย เช่น เสียงมู๊ดมู๊ด ดิที่ซู้ด ไซมัย อย่างนี้ มาด้วยหรือ ฯลฯ คำเหล่านี้ไม่ควรนำมาใช้ในการพูดที่เป็นทางการหรือในการเขียนทั่วไป ยกเว้นต้องการถ่ายเสียงพูดของตัวละครในงานเขียนประเภทบันเทิงคดี

จะเห็นว่าคำมีลักษณะที่แตกต่างกันเป็นอันมาก และใช้ได้ในสถานการณ์ที่ไม่เหมือนกัน ผู้ที่มีความสามารถในการใช้ภาษาจะต้องเป็นผู้ที่รู้จักคำมาก และสามารถเลือกเอาไปใช้ได้เหมาะสมกับงานเขียนแต่ละชิ้น

2. ด้านการใช้โวหาร

ราชบัณฑิตยสถาน (2526: 753) ได้ให้ความหมายของคำว่า “โวหาร” ว่า หมายถึง ชั้นเชิงหรือสำนวนแต่งหนังสือหรือพูด ถ้อยคำที่เล่นเป็นสำบัดสำนวน

ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2544: 3) อธิบายความหมายและประเภทของโวหารไว้ดังนี้

โวหาร คือ การใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิงในการเขียน เพื่อมุ่งให้ผู้อ่านเข้าใจและรับรู้สารที่เป็นความรู้ ความคิด ประสบการณ์ หรือเรื่องที่เกิดจากจินตนาการ ได้ตรงตามจุดมุ่งหมายที่ผู้เขียนต้องการ

โวหารแบ่งตามจุดมุ่งหมายในการเขียนได้เป็น 5 ประเภท คือ

1. บรรยายโวหาร หมายถึง การใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิงในการเล่าเรื่อง หรืออธิบายเรื่องราวต่างๆ ที่ผู้เขียนได้รู้หรือได้ประสบมาด้วยตนเอง ตามลำดับเหตุการณ์ มุ่งให้ผู้อ่านได้รับรู้สาระสิ่งที่ต้องการถ่ายทอดอย่างถูกต้อง ตรงไปตรงมา และชัดเจน

งานเขียนที่นิยมใช้บรรยายโวหาร มักเป็นเรื่องที่มุ่งให้ความรู้ เช่น ประวัติ ชีวิตประวัติ รายงาน จดหมายเหตุ ตำรา วิทยานิพนธ์

2. พรรณาโวหาร หมายถึง การใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิงในการถ่ายทอดเรื่องราว เหตุการณ์จากความรู้สึก อารมณ์ หรือ จินตนาการของ ผู้เขียน เน้นการให้ภาพและรายละเอียดของสิ่งที่ต้องการถ่ายทอดจากความรู้สึก มุ่งให้ผู้อ่านเห็นภาพ ได้รับความซาบซึ้งประทับใจ หรือ สะเทือนอารมณ์ เกิดความรู้สึกคล้อยตามผู้เขียน ในขณะเดียวกันก็ได้รับความเพลิดเพลิน

งานเขียนที่นิยมใช้พรรณนาโวหาร เช่น ชมความงามของธรรมชาติ และสถานที่ สิ่งที่เป็นนามธรรม หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึก เช่น ความดี ความรัก ความสุข

3. เทศนาโวหาร หมายถึงการใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิงในการสั่งสอน ชักชวน โน้มน้าว หรือแนะนำโดยการชี้แจงแสดงเหตุผล มุ่งชักจูง โน้มน้าวให้ผู้อ่านเกิดความเชื่อถ้อยและปฏิบัติตาม เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาไปในทางที่ดี

งานเขียนที่นิยมใช้เทศนาโวหาร เช่น โอวาท การสอนจริยธรรม หลักธรรมทางศาสนา

4. สาธกโวหาร หมายถึง การใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิงในการยกตัวอย่าง หรือเรื่องราวต่างๆ มาสนับสนุนเนื้อหาที่เขียน เพื่อให้เนื้อหามีความสมบูรณ์มากขึ้น ให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาที่เขียนอย่างชัดเจนโดยการยกตัวอย่าง

สาธกโวหารเป็นโวหารที่ใช้ประกอบโวหารชนิดอื่น คือ บรรยายโวหาร พรรณาโวหาร และเทศนาโวหาร ไม่ปรากฏตามลำพัง

5. อุปมาโวหาร หมายถึง การใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิงในการแสดงการเปรียบเทียบ โดยการนำสิ่งที่คล้ายคลึงมาเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเห็นภาพ เกิดอารมณ์ หรือความรู้สึกมากยิ่งขึ้น

อุปมาโวหารจะเหมือนสาธกโวหาร คือไม่ปรากฏตามลำพัง แต่ใช้ประกอบการเขียนโวหารชนิดอื่น ได้แก่ บรรยายโวหาร พรรณาโวหาร และเทศนาโวหาร

ชำนาญ (2522: 85) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “โวหาร” และการใช้โวหาร ดังนี้

โวหาร หมายถึง กลวิธีในการใช้ภาษาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ หากผู้ใช้ภาษามีกลวิธีที่แยบคาย ในการเลือกใช้คำ เนื้อความ และประโยคมาใช้อย่างเหมาะสมก็ย่อมก่อให้เกิดความประทับใจ และบรรลุความมุ่งหมาย

1. บรรยายโวหารหรือโวหารเชิงบรรยาย หมายถึง กลวิธีในการเขียนหรือพูดเล่าเรื่องตามที่ได้รู้ได้เห็นมา เพื่อให้ผู้อื่นได้รับรู้และเข้าใจเสมือนกับได้ไปพบเห็นมาด้วยตนเอง กลวิธีในการใช้ภาษาชนิดนี้ต้องพยายามให้ผู้อื่น ได้นึกภาพออกด้วยการทำให้เป็นรูปธรรม หรือนำมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่รู้เห็นกันคืออยู่แล้ว เพื่อให้เกิดภาพในใจได้ง่ายยิ่งขึ้น

2. พรรณาโวหารหรือโวหารเชิงพรรณนา หมายถึงกลวิธีในการใช้ภาษาเพื่อทำให้ผู้อื่นเกิดความเคลิบเคลิ้มดื่มด่ำ เกิดจินตภาพ เสมือนได้ไปอยู่ท่ามกลางบรรยากาศเช่นนั้นด้วย ภาษาในโวหารชนิดนี้จะต้องมีลักษณะประณีตละเอียดละไม ใช้ถ้อยคำที่ได้รับการเลือกสรรแล้วว่าจะทำให้เกิดกระทบอารมณ์ของผู้อ่าน

3. เทศนาโวหาร หมายถึงกลวิธีในการใช้ภาษาเพื่อโน้มน้าวจิตใจคนให้กระทำการในสิ่งอันพึงปรารถนาและละเว้นในสิ่งที่ตรงกันข้าม การใช้โวหารชนิดนี้ต้องอาศัยกลวิธีที่แนบเนียน มีเหตุผลที่รัดกุม เป็นการแสดงข้อเท็จจริงให้ปรากฏแล้วชี้แนะแนวทางที่ควรประพฤติปฏิบัติ มากกว่าการสั่งสอนโดยตรง

4. สาธกโวหาร หมายถึงกลวิธีในการใช้ภาษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแท้จริง ด้วยการยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เห็น โดยปราศจากความเคลือบแคลงสงสัย ส่วนมากสาธกโวหารจะใช้เป็นส่วนประกอบของงานเขียนชนิดต่างๆ โดยเฉพาะเทศนาโวหาร

5. โวหารเชิงอธิบาย หมายถึงกลวิธีในการใช้ภาษาเพื่อให้ผู้อื่นทราบลักษณะหรือกระบวนการอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นการชี้แจงแสดงเหตุผลให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน

6. โวหารเชิงอุปมา หมายถึงกลวิธีในการใช้ภาษาเพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ให้ผู้อื่นมีความคิดเห็นคล้อยตามไปด้วย ผู้ใช้ภาษาต้องแสดงออกด้วยความมั่นใจว่าความคิดเห็นของตนถูกต้อง สมควรที่ผู้อื่นจะยึดถือเป็นแนวทางได้

3. ด้านการใช้โวหารภาพพจน์

ราชบัณฑิตยสถาน (2526: 607) ให้ความหมายของคำ “ภาพพจน์” (Figure of Speech) ไว้ว่า คือ คำพูดที่เป็นสำนวนโวหารทำให้นึกเห็นภาพ

ดวงมน จิตรจำนงค์ (2527: 161) กล่าวถึงความหมายของ Figure of Speech ไว้ว่า คือ ลักษณะต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์จงใจสร้างขึ้น ผิดแผกจากโครงสร้าง ความหมาย หรือการเรียงลำดับคำของภาษาไทยปกติ

เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาเพื่อการสื่อสาร ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช (2530: 294) ให้ความหมายของคำ “ภาพพจน์” (Figure of Speech) คือ พจน์ ที่ทำให้เกิดภาพ หมายถึงถ้อยคำที่ทำให้เกิดภาพในใจ

ภาพพจน์มีหลายชนิด ที่นิยมใช้ มี 8 ชนิด ดังต่อไปนี้

1. อุปมา คือการเปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกันหรือแตกต่างกัน มักใช้คำเชื่อม เช่นคำว่า เหมือน เปรียบ ดัง ดุจ ประดุจ ประหนึ่ง ปาน ราว เพียง เทียบ เทียม คือ ละม้าย เสมอ เช่น เียบเหมือนป่าช้า รวดเร็วดุจกามนิตหนุ่ม เจ็บเหมือนมีดกรีด

2. อุปลักษณ์ เป็นการกล่าวเปรียบเทียบอีกวิธีหนึ่ง ต่างกับอุปมาตรงที่จะไม่กล่าวเปรียบตรง ๆ ใช้วิธีกล่าวเป็นนัยให้เข้าใจเอาเอง ไม่มีคำเชื่อมให้เห็นชัดอย่างอุปมา เช่น ตกเหวรักจะคืนรนไปจนตาย รด....สิงห์ป่าคอนคริต กลิ่นมนุษย์ หลังไหลเข้ามาชมงาน

ภาพพจน์เหล่านี้ นักเขียนนิยมใช้กันมากในคอลัมน์หนังสือพิมพ์ เพราะเป็นการใช้คำน้อย
กินความมาก เหมาะแก่เนื้อที่จำกัด

3. บุคลาธิษฐาน หมายถึง ภาพพจน์ที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิต เสมือนเป็นสิ่งที่มีชีวิตเช่น
ฟ้าร้องให้ ใบไม้เรียวระบำ ทำให้สิ่งทีกล่าวถึงมีชีวิตชีว ผู้รับสารจะมองเห็นภาพลึ้นนั้นเคลื่อนไหว
ทำกริยาอาการเหมือนคน มีอารมณ์ มีความรู้สึก เช่น

ดาวเรืองไกวกิ่งทักทายกุหลาบแดง แต่กุหลาบสาวดูเหมือนจะมองไม่เห็น เพราะเจ้า
หล่อนมัวแต่หัวเราะระริกรื่น เอียงแก้มหลบผีเสื้อหนุ่มอยู่พลวัน

4. อนุนามนัย คือการนำส่วนน้อยหรือส่วนย่อยหรือส่วนที่เด่นชัด มากล่าวโดยหมายถึง
ส่วนทั้งหมด เช่น

เมืองที่เด็กตกท่อ หมายถึง กรุงเทพฯ เป็นการนำเหตุการณ์บางอย่างมาเป็นสัญลักษณ์
ของเมือง เป็นการกล่าวเชิงประชดประชัน

คิดถึงควันไฟที่ลอยอ้อยอิ่งอยู่ท้ายบ้าน ชีวิตวันนี้สำคัญแต่ควันรถยนต์จนเดียว
หมายถึง ชีวิตชนบทกับชีวิตในเมือง โดยหยิบยกควันไฟกับควันรถยนต์มากล่าวแทนสภาพความ
เป็นอยู่ทั้งหมด

5. นามนัย หมายถึงการเรียกชื่อสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำอื่นแทน ไม่เรียกตรง ๆ แต่ต้องเป็นคำที่
รู้จักกันทั่วไป เมื่อกล่าวถึงก็รู้ทันทีว่าหมายถึงสิ่งใด เช่น แก้อี้ หมายถึง ตำแหน่ง

อนุนามนัย และนามนัย เป็นภาพพจน์ที่ใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้คำธรรมดา ๆ ซ้ำซาก
และเป็นการนำจุดเด่น หรือลักษณะของสิ่งนั้นมากล่าวโดยผู้ส่งสารไม่ต้องเสียเวลาอธิบาย และผู้รับ
สารก็มองเห็นภาพได้ทันที

6. อธิพจน์ คือการกล่าวเกินจริง นิยมใช้กันมาก แม้ในภาษาพูด เพราะเป็นการเปรียบเทียบ
ที่เห็นภาพได้ง่าย เช่น การบินไทยรักคุณเท่าฟ้า เราบินข้ามโลกมาชั่วลัดนิ้วมือเดียว

7. ปฏิพจน์ คือการใช้ถ้อยคำที่มีความหมายตรงข้ามกัน หรือขัดแย้งกัน มากล่าวอย่างกลมกลืนกัน เหมือนภาพเขียนที่ใช้สีต่างวรรณะมาตัดกัน แต่มองรวม ๆ แล้วสวยงามกลมกลืนกัน ภาพพจน์ประเภทนี้ต้องวิเคราะห์ความหมายให้ลึกลงไปจึงจะเข้าใจ เช่น เสียงกระซิบแห่งความเงียบ รักยาวให้บั่น รักสั้นให้ต่อ เสียน้อยเสียยาก เสียมากเสียง่าย

8. สัจพจน์ หมายถึง ภาพพจน์ที่เลียนเสียงหรือแสดงลักษณะอาการต่าง ๆ เช่น เสียงดนตรี อาการของสัตว์ การใช้ภาพพจน์ประเภทนี้ทำให้รู้สึกเหมือนได้ยินเสียงของสิ่งนั้นจริง ๆ

น้ำพุพุ่งซ่า ไหลมาจดจาน เห็นตระการ เสียงกังวาน มั่นคงจอกโครม ๆ มั่นคงจอกๆจอก ๆ โครม ๆ

ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2544:10) ได้อธิบายความหมาย ของภาพพจน์ และการใช้ภาพพจน์ไว้ดังนี้

ภาพพจน์ คือ กลวิธีการเรียบเรียงถ้อยคำลักษณะต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์ตั้งใจใช้เพื่อให้เกิดผลทางจินตภาพ หรือทำให้เกิดความซาบซึ้งประทับใจได้มากกว่าการเขียนอย่างธรรมดา

วิธีที่จะทำให้ภาษาเกิดภาพพจน์ทำได้หลายวิธี เช่น

1. อุปมา เป็นการใช้ความเปรียบเทียบอธิบายลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยสิ่งที่นำมาใช้เป็นความเปรียบเทียบนั้นเป็นสิ่งที่รู้จักกันคืออยู่แล้ว นำมาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นลักษณะใดลักษณะหนึ่งเพียงด้านเดียว เช่น ให้ความงาม ความรัก ความนุ่ม ความขาว เช่น

เรื่องบุญหรือบาปนั้น ท่านว่าเหมือนเงา บาปนั้นเปรียบเสมือนล้อเกวียนตามรอยเท้าโค

2. อุปลักษณ์ เป็นการนำของที่มีลักษณะเหมือนหรือคล้ายกันกับสิ่งที่ต้องการสื่อความหมายเทียบเพื่อให้เกิดจินตภาพที่กว้างไกลโดยไม่ใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ แต่สามารถรับรู้ได้โดยนัยว่าหมายถึงสิ่งใด เช่น

การนิพนธ์เป็นการนำความจริงมาลำดับเสียใหม่แล้วเติมผงชูรสกับพริกชี้หนูลงไป

3. บุคลาธิษฐาน เป็นความเปรียบเทียบที่นำเอาความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ลักษณะ กิริยาอาการของมนุษย์ไปใส่ในสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทำให้ดูเหมือนว่าสิ่งเหล่านั้นแสดงความรู้สึกนึกคิด อากัปกริยาต่าง ๆ ได้เหมือนมนุษย์ เช่น รวงข้าวจะเกี่ยวก็อ้อยสร้อยกัน

4. อติพจน์ เป็นการนำสิ่งที่เกินความจริงมาเปรียบกับสิ่งที่ต้องการกล่าวถึงเพื่อให้ได้ความรู้สึก ได้อารมณ์ และมุ่งผลทางด้านจิตใจมากกว่าข้อเท็จจริง เช่น

หยาดน้ำตาประชาไทยในวันนี้ไหลเกือบท่วมปฐพีแล้วพี่เอ๋ย

5. นามนัย เป็นการใช้คำหรือวลีอันเป็นลักษณะเด่น หรือมีสัมพันธภาพใกล้ชิดกับสิ่งที่ต้องการกล่าวถึง แทนสิ่งที่ต้องการกล่าวถึงนั้น ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ เช่น

เขาทำงานอยู่ที่ กระทรวงริมคลองหลอด

กระทรวงริมคลองหลอด หมายถึง กระทรวงกลาโหม

6. สมัญานาม เป็นการใช้ชื่อที่ตั้งขึ้นใหม่แทนชื่อที่ต้องการจะกล่าวถึง อาจเป็นการสื่อความหมายที่รับรู้กันเฉพาะคนในกลุ่มที่มีประสบการณ์ หรือมีความสนใจร่วมกัน เช่น

หงส์แดงเริ่มติดเครื่อง ดำรวจจับสิงห์อมควันในย่านบันเท็งกลางกรุง

หงส์แดง หมายถึง ทีมฟุตบอลลิเวอร์พูล สิงห์อมควัน หมายถึง พวกคดียาเสพติด

7. ปฏิทรรศน์ หรือปฏิภาคพจน์ เป็นการนำคำที่มีความหมายขัดแย้งกันมาวางใกล้กันดูอย่างผิวเผินแล้วจะขัดกันเองหรือไม่น่าเป็นไปได้ แต่ถ้าพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่าเป็นไปได้ เช่น ไม่มีวิธีใดที่จะทำให้ตัวเองต่ำลงได้เท่ากับวิธี ยกตัวเองขึ้นมา

8. การอ้างถึง เป็นการนำบุคคล หรือเหตุการณ์ หรือข้อความตอนใดตอนหนึ่งในนิทาน หรือวรรณกรรมอื่น ๆ มากล่าวอ้างถึงในงานเขียนของตน เช่น

เมื่อใดหนอใครจะมาคุกเข่า สยบแทบเท้าลง เจนางนางละเวง

นางละเวง หมายถึง ตัวละครในเรื่อง พระอภัยมณี มีรูปโฉมงดงามและมีความสามารถในการรบมาก จนชายต้องยอมสยบให้

9. การซ้ำคำ เป็นการนำคำที่มีเสียงเหมือนกัน อาจมีความหมายเหมือนกันหรือต่างกันมาวางไว้ใกล้ ๆ กัน เพื่อเน้นย้ำให้ได้ความหมายที่ชัดเจนหนักแน่นขึ้น เช่น

เหลืองแดงเหลืองประชาธิปไตย ค้อมหาวิทยาลัยของคนกล้า
กล้าคิดกล้าพิสูจน์กล้าพูดจา กล้าประจันฟันฝ่าทำอธรรม

10. ปฏิปฐา เป็นการใช้คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ แต่ถามเพื่อเรียกร้องความสนใจหรือกระตุ้นให้คิด เช่น

น้ำตาไทยไหลปรี่แล้วกี่ครั้ง เลือดไทยหลังปรู๊พีแล้วกี่หน
ประชาไทยตายฟรีแล้วกี่คน จะเวียนวนอย่างนี้อีกกี่วัน

11. การเล่นเสียง เป็นการเลือกใช้คำที่มีเสียงพยัญชนะหรือสระเหมือนกัน เพื่อให้เกิดภาพความรู้สึก ความไพเราะของเสียงสัมผัส เช่น วยุ่น วยุ้น วยันตราย วยแห่งความอึกเขม และห้าวหาญ

12. สัญลักษณ์ เป็นการนำคำที่มีความหมายหนึ่งสมมติขึ้นแทนสภาพ หรือสิ่งต่าง ๆ เพื่อแนะให้คิดตามความหมายสากลอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เช่น

โดม แคนโดม	แทน	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
สีขาว	แทน	ความดีงาม
นกพิราบ	แทน	เสรีภาพ สันติภาพ
ดอกไม้ม	แทน	ผู้หญิง

13. สัทพจน์ การใช้คำเลียนเสียงจากธรรมชาติเพื่อให้เกิดภาพในใจได้บรรยากาศเหมือนจริง เช่น แอดอดอดอดแอดแอดอดอด ฝ่สอดพลอดซอพ้อส่ง

ชำนาญ (2522: 90) ใช้คำว่า “โวหารภาพพจน์” ซึ่งมีความหมายว่า กลวิธีในการประพันธ์ ที่ทำให้เกิดภาพในใจของผู้อ่าน หรือทำให้เกิดความซาบซึ้งประทับใจมากกว่าการเขียนอย่างธรรมดา

โวหารภาพพจน์ที่ใช้กันแพร่หลายในปัจจุบันทั้งร้อยแก้วร้อยกรอง มีดังต่อไปนี้

1. โวหารอุปมา คือ การนำเอาเรื่องราวหรือสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่น เพื่อให้ลักษณะของเรื่องราวหรือสิ่งของนั้น ๆ มีความเด่นชัด แจ่มแจ้งขึ้น เช่น

เจ้าพุดจาใช้ถ้อยคำวนเวียน เหมือนลูกหมาไล่กัดหางตัวเอง

2. โวหารอุปลักษณ์ หรือนามนัย หมายถึงการนำชื่อ กิริยาอาการ หรือลักษณะของสิ่งหนึ่งไปใช้กับอีกสิ่งหนึ่ง เป็นการชักจูงความคิดไปสู่สิ่งที่มีความคล้ายคลึงกัน เช่น

พวกเขาทั้งหลายเป็นเรือจ้างที่กำลังถูกลอยแพ (ครู)

ห้าปีในรั้วจามจุรี เขาได้ประสบการณ์ต่าง ๆ ไปอย่างเหลือเฟือ (จุฬาลงกรณ์)

3. โวหารอุปนัย หมายถึงกลวิธีในการใช้ภาษาที่ไม่ต้องการบอกเรื่องราวโดยตรง แต่ใช้ภาษาเป็นนัยทำให้เกิดรสและได้น้ำหนักรกว่าการบอกตรง ๆ เช่น ฉันเห็นดาราดังแล้วก็ตกกระป๋องมาแล้วนับไม่ถ้วน แต่คนที่มิปัญญจะอยู่ได้นาน เธอเป็นคนมีปัญญานะ

4. โวหารบุคลาธิษฐาน คือการสมมุติให้สิ่งที่ไม่มีตัวตน ไม่มีกิริยาอาการ ให้มีอาการมีพฤติกรรมเหมือนสิ่งที่มีตัวตน เป็นการปลุกให้มีชีวิตขึ้น ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการได้ชัดเจน

ท้องฟ้าดูเหมือนเต้านิดเดียว ดวงดาวนับหมื่นแสนดวงกระจายอยู่ทั่วไป นีออน
แขวนหน้าผาดวงดาวราวกับจะตกทยอยหล่นโดยกระพริบตาให้

5. โวหารวิปินพจนการ เป็นโวหารที่ใช้พรรณนาภาพธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ ซึ่งทำให้นักเขียนเกิดอารมณ์ ซึ่งใจ จึงใส่อารมณ์ลงไปในธรรมชาติ เช่น

ทะเลทรายครวญอยู่ในความมืดในคืนแห่งความอ้างว้างที่เธอจากไป

6. โวหารอธิพจน์ คือการกล่าวเกินกว่าที่จะเป็นจริงได้ เป็นการกล่าวที่ให้ผลทางด้านจิตใจ ทำให้เกิดความซาบซึ้ง เช่น ฉันคิดถึงเธอทุกลมหายใจ ผมนั่งคอยคุณอยู่ตรงนี้ตั้งปีแล้ว

7. โวหารคำพังเพยและสุภาษิต หมายถึงการกล่าวข้อความโดยการนำไปเทียบเคียงกับคำพังเพยหรือสุภาษิต เพื่อให้มีน้ำหนัก และเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น

ในที่สุดคุณก็เขียนด้วยมือแล้วลบด้วยเท้า

8. โวหารนิทานสาธก หมายถึงการนำเอานิทานหรือเรื่องราวต่าง ๆ มาสอดแทรกอยู่ในข้อความเพื่อให้เรื่องน่าสนใจไม่เบื่อหน่าย และเกิดความเข้าใจดีขึ้น

9. โวหารเลียนเสียง หมายถึงการเขียนเลียนเสียงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติซึ่งทำให้เกิดบรรยากาศตามท้องเรื่องได้ดียิ่งขึ้น เช่น

“เปรี้ยง ๆ เสียงฟ้าผ่าดังสะท้านไปทั่ว สักครูฝนเริ่มเปาะเปาะ ๆ แล้วก็กระหน่ำจ๊ก ๆ”

10. โวหารพุดรับเชิงปฏิเสธ หมายถึงการพูดในลักษณะที่เป็นประโยชน์ปฏิเสธ แต่กลับทำให้เป็นการรับรองเนื้อความที่เด่นชัดยิ่งขึ้น เช่น สมบัติอันหาค่ามิได้ เขาเสียเงินไปมิใช่น้อย

11. โวหารกระทู้ถาม หมายถึง การเขียนเป็นกระทู้คำถามที่ต้องการให้เกิดความทิดมิใช่ต้องการคำตอบ ซึ่งจะกระทบใจผู้อ่านได้มาก เช่น

คุณทนได้หรือ ที่จะให้ใครมาตราหน้าว่า เสียชาติเกิด

12. โวหารเคลือบคำ หมายถึงการพูดหรือเขียนเรื่องที่ไม่ดี ด้วยภาษาที่ละมุนละไมทำให้ผ่อนคลายความเคร่งเครียด เช่น คุณเล่านิทานให้ผมฟังเสียแล้ว

13. โวหารย้ำความและย้ำคำ หมายถึงการกล่าวย้ำความหรือย้ำคำเดิมมากกว่าหนึ่งครั้ง เพื่อให้มีความหมายหนักแน่นมากยิ่งขึ้น เช่น จงทำดี จงทำดี และจงทำดี

14. โวหารเหน็บแนม หมายถึงการเขียนข้อความกระทบกระเทียบเสียดสีในลักษณะที่เป็น การเยาะเย้ย ดุหมิ่น หรือไม่เห็นด้วย เช่น

นี่คือผลงานของ ส.ส. เงินเดือนเกือบสองหมื่น ช่างทำหน้าที่ได้สมบูรณ์ดีแท้ ๆ ไม่ล้ม แม้กระทั่งจะตั้นขึ้นมามีอสนับสนุนรัฐบาลได้อย่างทันเวลาพอดี

15. โวหารเล่นคำ หมายถึง การใช้คำใดคำหนึ่งที่มีความหมายต่างกันไป ในที่ใกล้เคียง ๆ กัน เช่น ผมยินดีที่งานของคุณก้าวหน้า มิใช่ก้าวหน้า

16. โวหารเล่นเสียงสัมผัส หมายถึงการใช้ข้อความให้มีเสียงสัมผัสคล้องจองกัน ทำให้ดู สละสลวย ประทับใจมากยิ่งขึ้น เช่น ไฟไหม้เผาผลาญสมบัติแล้ว ยังไม่แคล้วมีความผิด

17. โวหารปรพากย์ หมายถึงการใช้ข้อความตรงกันข้ามเพื่อให้เกิดความขัดแย้งกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความเด่นยิ่งขึ้น เช่น ใหญ่พริกหยวก เล็กพริกขี้หนู

18. โวหารบันไดความ หมายถึงการใช้ข้อความเรียงลำดับความสำคัญจากธรรมดาแล้ว ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นจนถึงลำดับสูงสุด เช่น หนังสือบางเล่มก็ควรเพียงชม บางเรื่องก็ควรกลืน มีอยู่ไม่กี่เล่มที่ควรเคี้ยวและย่อย

19. โวหารปฏิณัย หมายถึงการลำดับความจากเนื้อหาที่เข้มข้น แล้วลดความเข้มข้นลงมา จนเป็นความธรรมดาสามัญ โวหารชนิดนี้เหมาะสำหรับการใช้ภาษาเพื่อให้เกิดความขบขัน หรือ เพื่อเยาะเย้ยถากถาง เช่น

เขาถูกจับกุมในข้อหาทบฏภายในราชอาณาจักร ถูกเจ้าหน้าที่สอบสวน ถูกใครต่อใครประณามว่าเป็นคนโกงชาติ แต่แล้วเขาก็ได้รับการปล่อยตัวให้พ้นมลทิน